

ETNICITEIT EN CRIMINALITEITSONDERZOEK. ENKELE BEDENKINGEN BIJ DE MOGELIJKHEID VAN ONDERZOEK NAAR DE RELATIE TUSSEN ALLOCHTONEN EN CRIMINALITEIT

J. FEYS*

Vrij recent is nogal wat politieke deining ontstaan naar aanleiding van het voorstel van Minister van Justitie VERWILGHEN om de relatie tussen allochtonen en crimineel gedrag in kaart te brengen. Volgens de Minister is dergelijk onderzoek noodzakelijk om betere preventiemaatregelen uit te tekenen naar allochtone groepen in de samenleving toe, volgens anderen betekent het onderzoek een verspilling van gelden die beter besteed kunnen worden aan een sociaal allochtonenbeleid en is het gevaar van racistische recuperatie bij dergelijk onderzoek niet te onderschatten.

Opmerkelijk hierbij is dat beide tegenovergestelde partijen verwijzen naar buitenlands onderzoek, vooral dan Nederlands onderzoek, om hun positie te verdedigen. Volgens de Minister van Justitie toont het Nederlandse voorbeeld aan dat dergelijk onderzoek in België noodzakelijk is, volgens tegenstanders is reeds genoeg onderzoek gerealiseerd, zijn de werkelijke achtergronden van allochtonencriminaliteit gekend en is het tijd voor actie in plaats van onderzoek.

Het debat toont nog eens aan dat het hier over een beladen onderwerp gaat, waarbij zowel op politiek vlak als op maatschappelijk vlak de opinies uiteenlopen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het voorstel van de Minister dergelijke tegenkantingen oproept. Nochtans hoeft onderzoek naar allochtonen en criminaliteit niet *a priori* als overbodig of racismebevorderend te worden gezien. Veel hangt af van de doelstelling, het opzet, de praktische mogelijkheden en de presentatie van dergelijk onderzoek.

In deze bijdrage wordt kort ingegaan op enkele van de argumenten die in het debat voorkomen. Bestaat er reeds voldoende onderzoek naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit? Kan dergelijk onderzoek binnen de huidige context van verrechtsing van de samenleving? Hoe kan dergelijk onderzoek worden uitgewerkt? Moet de aandacht vooral uitgaan naar culturele factoren?

Het is mijn mening dat onderzoek naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit onder bepaalde voorwaarden kan en zelfs moet gebeuren.

In dergelijk onderzoek moet vooral aandacht besteed worden aan etniciteit en criminaliteit als sociale constructie binnen een gegeven maatschappelijke context. Het besef dat etniciteit en criminaliteit geen essentiële eigenschappen van individuen

* Assistent, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, UG.

zijn, laat toe de problematiek open te trekken naar politieke en economische evoluties in de laat-moderniteit en tegelijkertijd de relatie tussen beide onderzoeksobjecten op een genuanceerde, niet-populistische of deterministische manier te benaderen.

Het groene gras aan de andere kant ...

Zoals reeds aangehaald wordt in het debat steevast verwezen naar buitenlands onderzoek over dit onderwerp. Het is inderdaad duidelijk dat over de grens, bijvoorbeeld in Noord-Amerika, Groot-Brittannië en Nederland, de rijkdom aan onderzoeksinitiatieven en -resultaten in discrepantie staat met de hoeveelheid onderzoek dat reeds in Vlaanderen uitgevoerd werd.

De relatie tussen allochtonen en criminaliteit is dus een thema dat binnen een andere maatschappelijke context en in andere onderzoekstradities ruimer aan bod is gekomen.¹ Vooral binnen de Noord-Amerikaanse en Britse criminologische praktijk bestaat een ruim aanbod aan publicaties waarin deze relatie vanuit verschillende invalshoeken benaderd wordt (biologisch, psychologisch en sociologisch). Daarbij gaat het vooral over onderzoek naar en theorievorming over afzonderlijke etnische groepen en niet zozeer over verklaringen die opgaan voor etnische groepen als collectiviteit.² Het valt ook op te merken dat de gehanteerde terminologie verschilt in die zin dat het concept *race*³ vaker voorkomt dan *ethnicity*.

Opvallend is ook dat met de recente doorbraken in genetisch en heriditeitsonderzoek de openheid voor biologische verklaringen van criminaliteit (en de daarbij horende *raciaal verklaarde verschillen in criminaliteit*) de laatste jaren opnieuw groter geworden is. Symptoom van deze evolutie is het verschijnen van het boek van HERNNSTEIN en MURRAY⁴ enkele jaren terug. Ondanks hevige kritiek op deze eendimensionale en moreel zwaar beladen verklaringen, wijst de vernieuwde aandacht toch op een veranderend maatschappelijk klimaat en een onachtzaamheid ten opzichte van lessen uit het verleden.

Naast deze biologische verklaringen worden ook socio-economische en culturele elementen ter verklaring van allochtone criminaliteit aangehaald.⁵ Socio-economische determinanten van criminaliteit zijn te vinden in processen van economische

1. Voor een vergelijkend overzicht zie: I. HAEN MARSHALL, (red.) (1997), *Minorities, migrants, and crime. Diversity and similarity across Europe and the United States*, Thousand Oaks, Sage.

2. R.B. FLOWERS, (1988), Minorities and criminality, Contributions, in *Criminology and Penology*, nr. 21, New York, Greenwood Press.

3. De oorsprong van het concept *race* ligt in de opbloei van de 19^e-eeuwse positivistische wetenschappen. De laatste decennia is het concept in onbruik geraakt door het ideologisch geladen en onwetenschappelijk karakter, zowel in Angelsaksische context als continentale context, alhoewel *race* en *ras* niet volledig dezelfde lading dekken. Voor een overzicht van opkomst en gebruik van dit concept zie: M. BEYEN & G. VANPAEMEL, (reds.) (1998), *Rasechte wetenschap? Het rasbegrip tussen wetenschap en politiek voor de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, Acco.

4. J. HERNNSTEIN & C. MURRAY, (1994), *The Bell Curve*, New York, The Free Press.

5. I. HAEN MARSHALL, (1997), Minorities, crime and criminal justice in the United States, in: I. HAEN MARSHALL, (1997), *o.c.*

deprivatie en ongelijkheid waarvan etnische minderheden slachtoffer zijn. Andere als structureel beschouwde verklarende factoren zijn bijvoorbeeld familiestructuur, het wonen in getto's, overbevolking, sociale isolatie en sociale desorganisatie, wanhoop, vervreemding, werkloosheid en armoede. Het culturele perspectief daarentegen legt de nadruk op culturele verschillen ter verklaring van criminaliteit.

De lacune in academisch criminologisch onderzoek in Vlaanderen naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit wordt des te meer geïllustreerd door de hoeveelheid aan publicaties binnen de Nederlandse criminologie over allochtoon dader- en (in minder mate) slachtofferschap.⁶ De Nederlandse criminologische bedrijvigheid rond het thema van allochtoon daderschap is vrij omvangrijk en ook hier komen zowel structurele of economische als culturele aspecten aan bod. In het eerste geval worden oorzaken van allochtoon daderschap gezocht in etnisch georiënteerde selectiviteit of discriminatie vanwege het justitiële apparaat, sociaal-economische achterstelling op verschillende vlakken (arbeidsmarkt, huisvestingsmarkt, scholing en opleiding, gezondheid, vrijetijdsbesteding), demografische kenmerken van de doelgroep (*jongereneffect*), prioriteiten in het opsporings- en preventiebeleid, kansenstructuur van de doelgroep binnen de conventionele economie, lage sociaal-economische status, onwetendheid ten opzichte van de gang van zaken in een bureaucratische samenleving, geografische kenmerken van de doelgroep (grootstedelijk effect) en taalproblemen.

In het geval van culturalistische theorievorming komen aspecten aan bod zoals gezins- en opvoedingssituaties (opvattingen over verantwoordelijkheid, respect voor ouders en ouderen, communicatieproblemen omwille van taboes), cultuurconflict (verschil in normatieve oriëntatie en rechtsbewustzijn), eigen referentiekader voor handelen gericht op nationaal-religieuze groep en de rol van eer en schaamte.

Daarbij is het wel zo dat culturele elementen in mindere mate in rekening gebracht worden bij verklaringsmodellen, zeker in vergelijking met de invloed van structurele of sociaal-economische factoren.⁷

Binnen de academische criminologie in Vlaanderen zijn dergelijke onderzoeksinitiatieven de laatste jaren veeleer schaars, wat niet betekent dat de relatie tussen etniciteit en criminaliteit (direct of indirect) helemaal niet aan bod is gekomen. Reeds enkele decennia terug verschenen publicaties over allochtoon daderschap en de strafrechtelijke reactie hierop, maar het onderzoek bleef grotendeels beschrijvend, empiristisch en exploratief zodat theorievorming vrij marginaal bleef.⁸

Het verschil tussen België en andere landen wat onderzoeksrijkdom betreft omtrent het thema allochtonen en criminaliteit is niet de enige opvallende discrepantie.

6. Voor een overzicht zie: E. LEUW, (1997), *Criminaliteit en etnische minderheden: een criminologische analyse*, WODC rapport, nr. 51, Den Haag: WODC, en ook: C.J. MAAS-DE WAAL, (1991), Wetenschappelijk onderzoek naar criminaliteit van allochtonen; een taboe doorbroken?, *Tijdschrift voor Criminologie*, 2, 87-100.

7. F. VAN GEMERT, (1998), *Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*, Amsterdam: Het Spinhuis.

8. P. HEBBERECHT, (1997), Minorities, crime, and criminal justice in Belgium, in: I. HAEN MARSHALL, (red.), *o.c.*

Ook binnen Vlaanderen bestaat een ruime kloof volgens thema's van allochtonenonderzoek. In vergelijking met de bloei van onderzoek betreffende de maatschappelijke positie van allochtonen op diverse vlakken is het onderzoek naar de criminaliteit van allochtonen vrij gering.⁹

Dat er veel buitenlands onderzoek bestaat naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit is duidelijk, maar de vraag is of de resultaten van dergelijk onderzoek voldoende zijn om een preventief of zelfs een sociaal beleid binnen de Vlaamse of Belgische context uit te werken. Natuurlijk vallen er gelijkenissen te bespeuren in de migratiegeschiedenis van vele West-Europese landen en de maatschappelijke situatie van etnische minderheidsgroepen, maar de extrapolatie van onderzoeksgegevens verkregen in een andere maatschappelijke of politiek-institutionele context is niet zonder gevaar. Zowel etniciteit als criminaliteit zijn immers geen eigenschappen van een individu, maar maken deel uit van een contextgebonden en geconstrueerde identiteit, alhoewel beide meer en meer als geëssentialiseerd worden beschouwd. Precies dit aspect noodzaakt gecontextualiseerd onderzoek.

Criminaliteit en allochtonen: too hot to handle?

In het debat wordt ook naar voor geschoven dat onderzoek naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit niet opportuun is binnen de huidige maatschappelijke context. Het gevaar voor racistische recuperatie zou te groot zijn en uitspraken over verschillen in criminele betrokkenheid tussen allochtonen en autochtonen zou enkel verdere stigmatisatie in de hand werken.

Het is natuurlijk zo dat het onderwerp binnen een maatschappelijke context waarin de aanwezigheid van allochtonen op verschillende vlakken geproblematiseerd wordt en waar racisme een groter maatschappelijk draagvlak krijgt door wijzigende socio-economische omstandigheden vrij beladen is. Als daarenboven extreem-rechtse politieke partijen met succes het thema van vreemdelingencriminaliteit bij voorkeur uitspelen, is de terughoudendheid ten opzichte van dergelijke onderzoeksinitiatieven nog groter.

Niet alleen op politiek vlak worden bedenkingen gemaakt, ook bij onderzoekers¹⁰ en de doelgroep van het onderzoek kan een wantrouwen heersen ten opzichte van onderzoek naar criminele betrokkenheid van allochtonen, vooral vanuit de idee dat resultaten van dergelijk onderzoek kunnen bijdragen tot de verdere ontwikkeling van vooroordelen ten opzichte van allochtonen. Dit is zeker het geval wanneer onderzoeksnuances verloren gaan binnen de selectieve presentatie van dergelijk onderzoek in de media. Deze selectieve presentatie kan op haar beurt de

9. J. RAMAKERS & V. VANDEVELDE, (1992), De caleidoscoop van het migrantenonderzoek: een stand van zaken, *Steunpunt Migranten Cahiers*, nr. 2, Leuven, HJVA.

10. Herman VUUSJE sprak over een *racisme bacil*, waarmee een overdreven angst om racisme en discriminatie in de hand te werken door uitspraken over verschillen tussen allochtonen en autochtonen wordt bedoeld. Zie: H. VUUSJE, (1986), *Vermoorde onschuld. Etnisch verschil als Hollands taboe*, Amsterdam, Bert Bakker.

openheid voor toekomstig onderzoek binnen de allochtone populatie beïnvloeden. In dergelijk geval wordt polarisatie in de hand gewerkt en is er kans op politieke exploitatie van onderzoeksgegevens, aangezien etniciteit en criminaliteit als onderzoeksconcepten gescheiden worden van hun respectievelijke theoretische basis en dus vrij komen voor om het eender welke associatie.¹¹

Veel hangt natuurlijk ook af van de politieke en institutionele context waarin onderzoek plaatsvindt. Onderzoek moet worden gefinancierd en tot nu toe stond specifiek onderzoek naar allochtone criminaliteit niet hoog op de politieke agenda. Het Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid heeft begin jaren '90 wel stimulansen gegeven tot dergelijk onderzoek¹², maar heeft zeker niet de rol gespeeld die de Adviescommissie Onderzoek Minderheden in Nederland heeft uitgeoefend. Ook vanuit de federale Ministeries van Binnenlandse Zaken, Justitie en Wetenschapsbeleid bleven de intenties voor specifiek onderzoek naar allochtonen en criminaliteit gering in vergelijking met andere landen. Wat niet betekent dat allochtone bevolkingsgroepen helemaal buiten de focus zijn gebleven in onderzoek naar onveiligheid, veiligheidsbeleid of preventiebeleid. De vraag is dan ook waarom de Minister van Justitie dit thema nu op de politieke agenda plaatst door de nood aan wetenschappelijk onderzoek te benadrukken. Het feit dat de eerste resultaten binnen het jaar moeten beschikbaar zijn, laat het ergste vermoeden.

Naast deze bedenkingen over de maatschappelijke en politieke context, kunnen ook wetenschappelijk-methodologische moeilijkheden van onderzoek naar allochtonencriminaliteit een rem vormen. Los van registraties door diverse politiediensten (met alle gebreken die hierbij horen) zijn gegevens over allochtoon ouderschap en slachtofferschap vrij fragmentair verspreid, zodat in eerste instantie nogal wat energie in het verzamelen van gegevens zal verdwijnen.

Naast de waarde van officiële registraties moet ook het *dark number* onderzocht worden door middel van *self-report* studies wat ouderschap betreft en *victim surveys* wat allochtoon slachtofferschap betreft. Daarbij ligt niet alleen de verwoording van een dergelijk gevoelig topic in vragenlijsten of interviews moeilijk (met het gevaar voor cultureel-ideologische vooringenomenheid), ook de relatie tussen onderzoeker (als externe, meestal autochtone persoon) en doelgroep is vaak moeilijk. Daarnaast kan er ook een probleem zijn wat de bereikbaarheid van de doelgroep en de bereidwilligheid tot deelname betreft.

Al deze bezwaren en bedenkingen (en waarschijnlijk nog vele andere) zijn een realiteit, maar betekent dit dan dat door het opkomend racisme, de politieke context van onderzoek of de wetenschappelijk-methodologische bezwaren onderzoek naar allochtonen en criminaliteit beter achterwege gelaten wordt? Opnieuw lijkt mij het antwoord dat dergelijke bezwaren niet opwegen tegen de meerwaarde van dergelijk

11. H.-J. ALBRECHT, (1995), Ethnic minorities, culture conflicts and crime, *Crime, Law and Social Change*, 24, 19-36.

12. P. HEBBERECHT, e.a. (1993), *Eindrapport betreffende het onderzoek naar een globaal veiligheidsbeleid in stedelijke gemeenten met een grote concentratie aan migranten, Onderzoek in opdracht van het Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid*, Gent, Onderzoeksgroep Criminologie.

onderzoek voor het huidige debat en het beleid naar allochtone groepen in de samenleving toe. Onderzoek gebeurt natuurlijk niet in een maatschappelijk vacuüm, maar precies het bewustzijn van deze context, het zich losmaken ervan en het streven naar objectieve informatie kan het debat bevrijden van het associatieve, het populistische en het racistische niveau. Precies binnen een klimaat van bevooroordeelde associaties en stereotyperingen kan wetenschappelijk onderzoek een deconstruerende rol spelen en bijgevolg de complexiteit van het gegeven aan de oppervlakte brengen. Wanneer onveiligheid, angst en criminaliteit centrale thema's worden in het debat over de relatie tussen meerderheid en etnische minderheden, kan criminologisch onderzoek demystificerend werken.

Etnische identiteit en criminaliteit

Uit de voorlopig veeleer vage intenties van de Minister van Justitie valt op te maken dat vooral de oververtegenwoordiging van vreemdelingen in het gevangeniswezen voor hem de aanzet was tot het lanceren van het onderzoeksvoorstel. De nadruk in het onderzoek blijkt dan ook vooral te liggen op de verklaringen voor verschillen in criminele betrokkenheid tussen allochtonen en autochtonen voor bepaalde delictstypes. Met andere woorden, als het van de minister afhangt moet het onderzoek uitmaken waarom bijvoorbeeld jongeren van Marokkaanse afkomst meer crimineel zouden zijn dan autochtone jongeren.

Dit is op zich een even absurde vraag als de vraag waarom mannen criminelere zouden zijn dan vrouwen, omdat op die manier respectievelijk etniciteit en geslacht, net als criminaliteit, geëssentialiseerd worden tot individuele eigenschappen. Zoals criminaliteit van mannen en vrouwen in een ruimere context van genderverhoudingen te situeren valt, zo ook moet allochtone criminaliteit begrepen worden in een ruimere context van etniciserende constructieprocessen en hun institutionele inbedding. De vraag is niet of Marokkanen of Turken criminelere zouden zijn dan Belgen, maar wel welke nieuwe ontwikkelingen in criminaliteit het gevolg zijn van het proces van maatschappelijke differentiatie naar etnische groepen dat zich na de oorlog heeft voltrokken als consequentie van een omvangrijke immigratie.¹³

Dit betekent dat dergelijk onderzoek in eerste instantie het vrij problematisch concept van etniciteit als invalshoek moet hanteren. Dit is tot nu toe te weinig gebeurd in criminologisch onderzoek, wat maakt dat etniciteit als analytisch concept een vrij vaag karakter heeft.

Deze conceptuele onduidelijkheid is echter niet alleen een wetenschappelijk euvel. Wanneer de laatste decennia in politieke of publieke debatten over etniciteit gesproken wordt, dan wordt in eerste instantie gedacht aan de migratieproblematiek of de aanwezigheid van asielzoekers en illegale vreemdelingen. Het terminologische Babel binnen het discours situeert zich zowel op het vlak van het benoemen van verschillende etnische groepen of individuen die geacht worden deel uit te maken van deze groepen (gastarbeiders, migranten, allochtonen, vreemdelingen, etnische minderhe-

13. F. BOVENKERK, (1992), *Hedendaags kwaad. Criminologische opstellen*, Amsterdam, Meulenhoff.

den, illegalen), als op het vlak van het benoemen van een gegeven of gewenst maatschappijmodel of -project waarin verschillende etnische groepen aanwezig zijn (multiculturalisme en multiculturele samenleving, cultureel- of etnisch-pluralistische samenleving). De veelheid aan benamingen weerspiegelt voor een stuk evoluties in de juridische, economische en maatschappelijke posities die de desbetreffende groepen of individuen in de samenleving innemen en wijst op een belangrijk kenmerk van etniciteit, namelijk het geconstrueerde karakter.

Etniciteit is dus een onderscheidend criterium binnen de samenleving. Het veronderstelt een groep of gemeenschap met eigen gemeenschappelijkheden van welbepaalde aard ten opzichte van andere groepen die eveneens eigen, maar dan andere gemeenschappelijkheden hebben. Etniciteit is met andere woorden een bouwsteen voor maatschappelijke identiteit en tegelijkertijd een bron van behoren en van conflict.

Etniciteit met betrekking tot criminaliteit bestuderen betekent dan ook het verlaten van het studiedomein van de criminologie en inzichten uit andere disciplines zoals (culturele) antropologie, cultuurwetenschappen of sociologie halen, waar deze constructieprocessen beschreven zijn.

Dit betekent niet dat binnen andere disciplines etniciteit een onproblematisch analytisch concept is, waarover inhoudelijke eensgezindheid bestaat. Maar algemeen wordt aangenomen dat het hier niet gaat om een essentiële eigenschap van individuen maar wel om een dynamische constructie, een variabele sociale categorie die evolueert naargelang de context en die op basis van verschillende criteria ge(re)produceerd wordt. In die zin is het dan ook beter te spreken over *etnische identiteit(en)*.

Etnische identiteit is een aspect van sociale organisatie en verschilt van andere identiteiten in die mate dat bepaalde patronen van normatief gedrag, cultuur, afkomst, achtergrond, taal, religie en kinship sterker benadrukt worden. Daarbij valt op te merken dat etniciteit zowel een sociale constructie is als een ervaren realiteit. Etniciteit is reëel in haar identiteitsconstruerend vermogen en haar proces van institutionele inbedding.

Om de complexiteit van etniciteit ten volle te analyseren, moet op drie onderscheiden niveaus gewerkt worden, die evenwel onderling in interactie staan.¹⁴

INTERPERSOONLIJK NIVEAU

Etnische identiteit heeft te maken met identiteitsprocessen op (inter)persoonlijk niveau. Deze processen worden mogelijk gemaakt door toewijzing en zelf-toewijzing van eigenschappen.¹⁵ Alhoewel etniciteit en aspecten van etniciteit (zoals

14. F. BARTH, (1994), Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity, in H. VERMEULEN & C. GOVERS, (reds.), *The anthropology of ethnicity*, Amsterdam, Het Spinhuis.

15. In die zin gaat het dan ook over bewustzijnsgrenzen van etnisch verschil die variëren in een continuüm van aanvaarding (*unreflected culture, existential solidarity*) naar problematiseren van die verschillen (*reflected culture, ethnocentric solidarity*), zie de inleiding op H. VERMEULEN en C. GOVERS, (reds.) (1994), o.c.

cultuur) geen afgelijnde, afgescheiden of homogene entiteiten vormen, worden ze toch als dusdanig beschouwd omdat iedereen een unieke etnische identiteit voor zichzelf en anderen construeert.

Over de oorzaken van dergelijke toewijzingsprocessen bestaan verschillende opvattingen, maar in de huidige laat-moderne context speelt enerzijds een gevoel van existentiële onzekerheid een rol en anderzijds een afkeer van onrechtvaardig ervaren uitsluiting (op politiek, economisch of andere vlakken).¹⁶ Vooral in een context waarin de aantrekkelijkheid van een aantal macrosociale formaties (die etnische tegenstelling overbruggen of etnische groepen doorsnijden) sterk gereduceerd is tijdens de laatste dertig jaar, biedt het etnisch behoren een gevoel van geborgenheid en sociale samenhang.¹⁷

Ook onderzoek in België wijst uit dat de aanwezigheid van etnische differentiatie gevoelens van bedreigd zijn in eigen behoeften met zich meebrengt, wat op zich weer afhangt van de eigen maatschappelijke positie. Bovendien is het zo dat etnische identificatie net als andere vormen van sociale identificatie voornamelijk bestaat als een selectieve perceptie van overwegend positieve karakteristieken van de in-group, terwijl contra-identificatie betrekking heeft op de selectieve negatieve perceptie van de karakteristieken van de out-groups.¹⁸

GROEPSNIVEAU

Op een ruimer niveau heeft etnische identiteit te maken met collectiviteitsprocessen en mobiliserende krachten. Op dit vlak vallen de politieke aanwending van etniciteit door bepaalde etnische minderheidsgroepen, maar ook meerderheidsgroepen, evenals etniciseringsprocessen te situeren. De herleving van etnisch bewustzijn is een tendens die zich vooral de laatste jaren doorzet. Daarbij wordt vooral één aspect van etnische differentiatie zowel door (dominerende) meerderheidsgroepen als minderheidsgroepen uitgespeeld, namelijk *eigen cultuur*.¹⁹ Op dit vlak kunnen bewegingen voor rechten van etnonationale groepen (bv. Koerden in Turkije of Basken in Spanje) of van indogene minderheden (bv. Aborigines in Australië, Maori in Nieuw-Zeeland of native Americans in Noord-, Centraal- en Zuid-Amerika)²⁰ gesitueerd worden.

STATELIJK EN INTERSTATELIJK NIVEAU

16. T. SCHEFF, (1994), *Emotions and identity: a theory of ethnic nationalism*, in C. CALHOUN (ed.), *Social theory and the politics of identity*, Oxford, Blackwell.

17. E. ROOSENS, (1998), *Eigen grond eerst. Primordiale autochtonie, dilemma van de multiculturele samenleving*, Leuven, Acco.

18. J. BILLIET, (1993), *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontzuiling en politieke veranderingen in Vlaanderen*, Brussel, VUB Press.

19. E. ROOSENS, o.c.

20. S. FENTON, (1999), *Ethnicity, Racism, class and culture*, London, Macmillan.

Ten slotte, op een derde analyseniveau, spelen statelijk beleid, transnationaliteit en globalisatie een rol. Op dit niveau kan etniciteit als onderscheidend criterium een controle-instrument zijn voor nationale en transnationale overheden (denk bijvoorbeeld aan asielbeleid), maar ook een criterium voor sociaal beleid (denk bijvoorbeeld aan positieve discriminatie op de arbeids- of huisvestingsmarkt, of een specifiek minderhedenbeleid in Nederland). Moderne staten zijn actoren in dit veld, aangezien zij sociale categorieën creëren. Op dit vlak wordt het ook duidelijk dat etniciteit, nationalisme, staatsvorming en culturele homogeniteit een noodzakelijke en dynamische cluster vormen voor de ontwikkeling van het moderne kapitaal. Het is trouwens opvallend hoe staten op een verschillende wijze omgaan met etnische differentiatie (wat opnieuw die contextualiteit benadrukt). Waar in Nederland het multiculturele samenlevingsmodel een grote aanvaarding kent, geldt in Frankrijk het principe van assimilatie door nationaal burgerschap.

Ook economische en culturele globalisatie beïnvloedt de constructie van etnische identiteit in ruime mate en zal dit ook in de toekomst zeker doen.

Zo beïnvloeden de import en export van consumptiegoederen en -stijlen (extern aan gemeenschappen) de vroegere parameters voor etnische identiteit.²¹ Ook relokalisatie van bedrijven binnen de logica van het laat-moderne kapitaal werpt een ander licht op etnische identiteit (bv. als hogere kaderfuncties ingenomen worden door leden van etnische minderheden).

Onderzoek naar allochtonen en criminaliteit kan bijgevolg niet los staan van een historische analyse van etnische differentiatie binnen een gegeven maatschappelijke, politieke en economische context.

Hierbij valt niet alleen te onderzoeken hoe etnische differentiatie in relatie staat tot criminaliteitsontwikkelingen, maar ook omgekeerd hoe criminaliteit als structurende parameter voor etnische identiteit gebruikt wordt.

Met dit laatste aspect dient terdege rekening te worden gehouden. Zowel in het politieke debat als in publieke opvattingen en de dagdagelijkse praktijk kunnen etnische en criminele identiteit aan elkaar worden gelinkt op de drie analyseniveaus van etniciteit.

Zo kunnen opvattingen over crimineel gedrag in een selectieve perceptie van negatieve karakteristieken bijdragen tot contra-identificatie met de outgroup en in de alledaagse realiteit bijdragen tot racistische of discriminatoire praktijken (bv. dagelijkse pascontrole). Daarbij werken net dezelfde dynamieken als bij andere aspecten van etniciteit, namelijk veralgemening en homogenisering.

Van cultuur óf structuur naar cultuur én structuur

In zijn uitspraken betreffende het voorstel van onderzoek verwijst Minister van Justitie VERWILGHEN naar het proefschrift van Marion VAN SAN²², wat erop wijst

21. Waarbij goederen kunnen beschouwd worden als de vehikels waardoor alledaagse identiteit veruiterlijkt wordt.

22. M. VAN SAN, (1998), *Steken & stelen. Delinquent gedrag van Curaçaose jongeren in Nederland*, Amsterdam, Het Spinhuis.

dat, gezien de aard van het onderzoek van VAN SAN, veel belang gehecht wordt aan culturele elementen ter verklaring van allochtonencriminaliteit.

Het benadrukken van culturele elementen ter verklaring van criminaliteit houdt verschillende gevaren in. Vooreerst wordt vooral de nadruk gelegd op die aspecten van cultuur die manifest verschillen, waarbij gedeelde, materiële cultuur uit het oog wordt verloren. Terugkomend op het vorige stuk over de constructie van etnische identiteiten, wil ik erop wijzen dat het gevaar voor exotisme en essentialisering vrij groot is.

Ten tweede worden in dergelijk onderzoek culturele elementen al te vaak afgezet tegenover structurele elementen, waarbij de eerste ofwel als niet ter zake worden beschouwd, ofwel waarbij structurele elementen aanvaard worden als verklarende factoren voor criminaliteit van alle leden van de maatschappij en culturele elementen gebruikt worden ter verklaring van verschillen tussen etnische groepen. In dit laatste geval is de stap naar de extreem-rechtse retoriek van culturele ontworteling als criminogene factor klein.

Uitsluitend culturele verklaringen voor criminaliteit van allochtonen lijken maar voor een zeer beperkt aantal gevallen op te gaan, namelijk bij culturele of cultuurbeaalde delicten. Deze delicten onderscheiden zich duidelijk van deze andere vormen van criminaliteit, in die zin dat het gaat om handelingen die betekenisvol zijn binnen het cultureel referentiekader van de betrokken etnische groep. Met andere woorden, culturele delicten zijn gedragingen strafbaar volgens strafrecht, maar toelaatbaar volgens intern recht van de sociale groep, meestal een migrantengroep, waartoe de justitiabele behoort.²³

Dergelijke delicten situeren zich voornamelijk in de sfeer van sexualiteit, gezins- en familierelaties of religie. Voorbeelden van culturele delicten zijn eerwraak, vete, schaking of, vormen die misschien minder uitgesproken als delict worden afgehandeld, namelijk lijkbezorging, rituele slachting of rituele besnijdenis van vrouwen.

Zelfs dan nog is de vraag of culturele aspecten binnen een door migratie en opwaartse sociale mobiliteit veranderde context een determinerende rol blijven uitoefenen. Etniciteit is in alle aspecten dynamisch en contextgebonden en zoals onderzoek aantoont ook adaptief.²⁴

Het zou dan ook verkeerd zijn het onderzoek enkel op het aspect cultuur toe te spitsen en daarbij een vrij statisch, omsloten en geëssentialiseerd cultuurbegrip te hanteren.

De democratiserende werking van onderzoek

In bovenstaande stukken werd de noodzakelijkheid van onderzoek naar de relatie tussen allochtonen bepleit aan de hand van bedenkingen bij verschillende argumen-

23. F. STRIJBOOSCH, (1991), Culturele delicten in de Molukse gemeenschap, *Nederlands Juristenblad*, 16, 666-672.

24. C. VAN ECK, (1997), Hoe Zeynep het leven liet. Een geval van Turkse eerwraak, *Tijdschrift voor Criminologie*, 3, 217-234.

ten in het debat. Daarbij werden evenwel kanttekeningen geplaatst onder de vorm van belangrijke aandachtspunten.

Het is mijn mening dat dergelijk onderzoek zeker moet kunnen als men zich als onderzoeker bewust is van de context waarin dergelijk onderzoek gebeurt en als men rekening houdt met de context waarin de twee kernconcepten, namelijk allochtonen (uitgebreid naar etniciteit in de bovenstaande tekst) en criminaliteit ge(re)produceerd worden.

Een laatste argument pro dat nog niet aan bod gekomen is, betreft de democratiserende werking van onderzoek. Onderzoek naar allochtonen en criminaliteit kan, bij gebrek aan andere kanalen om een stem te laten horen, democratiserend werken in die zin dat opvattingen van maatschappelijk kwetsbare groepen aan de oppervlakte kunnen komen.

Over de beleving van etnische identiteit als alledaagse realiteit en de verhouding tot dader- of slachtofferschap zoals de doelgroep van het onderzoek deze zelf verhaalt, is vrij weinig geweten. Het vooropgesteld onderzoek kan onder bepaalde voorwaarden aan deze lacune tegemoetkomen.

Daartoe mag het onderzoek zich niet toespitsen op de etiologie van het daderschap, maar moet vooral ook het aspect van allochtoon slachtofferschap aan bod komen. Vooralsnog is weinig onderzoek naar victimisering van etnische minderheden in Vlaanderen gerealiseerd, maar uit de weinige gegevens die voorhanden zijn, blijkt dat allochtonen wel degelijk slachtoffer worden van criminaliteit.²⁵

Dit alles betekent dan ook dat het onderzoek niet kan volstaan met het tegenover elkaar plaatsen van cijfers over geregistreerde criminaliteit en demografische of socio-economische variabelen uit verschillende databanken. Zelfs al gebeurt dit met een uiterst methodologische correctheid, dan nog is het gevaar voor subjectieve interpretatie en selectieve representatie van de alledaagse realiteit te groot.

Het is daarom beter in het geval van dergelijk onderzoek te werken met kwalitatieve verklaringen die gegrond zijn op etnografisch onderzoek. Opnieuw is de vraag of de korte tijdspanne die voor dit onderzoek voorzien is voldoende zal zijn om kwalitatief onderzoek tot een goed einde te brengen.

Onderzoek naar etniciteit en criminaliteit: ja, maar ...

Bij het schrijven van deze tekst was de onduidelijkheid over de doelstelling, het opzet en de praktische uitwerking van het vooropgesteld onderzoek nog vrij groot.²⁶ Het voorstel werd wel vermeld in het Veiligheidsplan van de VLD en

25. P. HEBBERECHT, (1994), Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap bij Marokkaanse en Turkse migranten, *Panopticon*, 6, 544-570.

26. Bij contactname met de persattaché van de Minister van Justitie werd duidelijk dat een perscommuniqué over dit voorstel onbestaande was. Bovenstaande tekst is dan ook vooral gebaseerd op de berichtgeving zoals deze in *de Morgen* van 13 en 14 september, in de VRT- en VTM-journaals van 13 en 14 september en *Ter Zake* van 14 september verschenen is. Bij het schrijven van deze bijdrage was wel het verslag van de Commissie Justitie beschikbaar, waarin de interpellaties van de oppositie en het antwoord van de Minister summier weergegeven zijn.

werd ook opgenomen in het regeerakkoord, maar tot voor de interpellatie van Minister van Justitie VERWILGHEN in de Parlementaire Commissie Justitie was eigenlijk weinig over dit onderzoeksinitiatief geweten.

Nu reeds een oordeel vellen over een nog niet van start gegaan onderzoek zou voorbarig zijn, maar dit sluit niet uit enkele *a priori* bedenkingen en voorwaarden te formuleren. In deze bijdrage werd een pleidooi gehouden voor het geplande onderzoek, zij het niet onvoorwaardelijk, en voor onderzoek naar etniciteit en criminaliteit in Vlaanderen in het algemeen. Het voorstel van de Minister van Justitie is voorslagnog onduidelijk, zodat het afwachten wordt wat de concrete onderzoeksrealiteit zal brengen.

De resultaten van een onderzoek naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit zullen altijd relatief zijn. Enerzijds komt dit door de veranderlijke aard van maatschappelijke differentiatie naar etniciteit en schommelingen in criminaliteitsdefinities zelf en anderzijds heeft dit te maken met de beperkte focus op bepaalde delictstypes van dergelijk onderzoek. Criminele betrokkenheid van allochtonen moet dan ook altijd in de context van de totaliteit aan criminaliteit geplaatst worden, dus ook die misdrijven waar allochtonen ondervertegenwoordigd zijn of zelfs helemaal niet bij betrokken zijn.

Zelfs al boekt het onderzoek weinig resultaat, misschien zal dit initiatief het ruimere maatschappelijk debat over dit beladen onderwerp stimuleren, misschien naar Nederlands voorbeeld ...

Literatuur

ALBRECHT, H.-J., (1995), Ethnic minorities, culture conflicts and crime, *Crime, Law and Social Change*, 24, 19-36.

BARTH, F., (1994), Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity, in VERMEULEN, H. & GOVERS, C., (reds.), *The anthropology of ethnicity*, Amsterdam, Het Spinhuis.

Beknopt Verslag van de Openbare Commissievergadering C 3 Justitie (dinsdag 14 september 1999), elektronische kopij: <http://www.dekamer.be/commissions/acts/bc3n.htm>.

BEYEN, M. & VANPAEMEL, G., (reds.) (1998), *Rasechte wetenschap? Het rasbegrip tussen wetenschap en politiek voor de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, Acco.

BILLIET, J., (1993), *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontzuiling en politieke veranderingen in Vlaanderen*, Brussel, VUB Press.

BOVENKERK, F., (1992), *Hedendaags kwaad. Criminologische opstellen*, Amsterdam, Meulenhoff.

- FENTON, S., (1999), *Ethnicity. Racism, class and culture*, London, Macmillan.
- FLOWERS, R.B., (1988), Minorities and criminality, Contributions, in *Criminology and Penology*, nr. 21, New York, Greenwood Press.
- HAEN MARSHALL, L., (red.) (1997), *Minorities, migrants and crime. Diversity and similarity across Europe and the United States*, Thousand Oaks, Sage.
- HEBBERECHT, P., (1994), Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap bij Marokkaanse en Turkse migranten, *Panopticon*, 6, 544-570.
- HERNNSTEIN, J. & MURRAY, C., (1994), *The Bell Curve*, New York, The Free Press.
- LEUW, E., (1997), Criminaliteit en etnische minderheden: een criminologische analyse, *WODC rapport*, nr. 51, Den Haag, WODC.
- MAAS-DE WAAL, C.J., (1991), Wetenschappelijk onderzoek naar criminaliteit van allochtonen; een taboe doorbroken?, *Tijdschrift voor Criminologie*, 2, 87-100.
- RAMAKERS, J. & VANDEVELDE, V., (1992), De caleidoscoop van het migrantenonderzoek: een stand van zaken, *Steunpunt Migranten Cahiers*, nr. 2, Leuven, HIVA.
- ROOSENS, E., (1998), *Eigen grond eerst. Primordiale autochtonie, dilemma van de multiculturele samenleving*, Leuven, Acco.
- SCHEFF, T., (1994), Emotions and identity: a theory of ethnic nationalism, in CALHOUN, C., (ed.), *Social theory and the politics of identity*, Oxford, Blackwell.
- STRIJBOSCH, F., (1991), Culturele delicten in de Molukse gemeenschap, *Nederlands Juristenblad*, 16, 666-672.
- VAN ECK, C., (1997), Hoe Zeynep het leven liet. Een geval van Turkse eerwraak, *Tijdschrift voor Criminologie*, 3, 217-234.
- VAN GEMERT, F., (1998), *Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*, Amsterdam, Het Spinhuis.
- VAN SAN, M., (1998), *Steken & stelen. Delinquent gedrag van Curaçaose jongeren in Nederland*, Amsterdam, Het Spinhuis.
- VUIJSJE, H., (1986), *Vermoorde onschuld. Etnisch verschil als Hollands taboe*, Amsterdam, Bert Bakker.